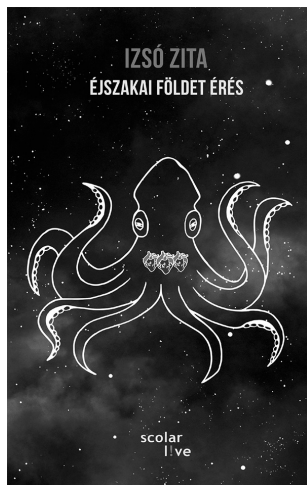

LUKÁCS BARBARA

Szekunder trauma

IZSÓ ZITA: ÉJSZAKAI FÖLDET ÉRÉS

Scolar Kiadó
Budapest, 2018
88 oldal, 1495 Ft

Halálkamionok korában a traumáról való beszéd érvényes, közéleti igényű önkifejezéssé vált. Ahol az arrogancia és intolerancia ellentmond a klímakatasztrófa elodázására tett kísérleteknek, miközben a tömeges migrációra való felkészületlenség elsöpri azt, amit empátiának nevezünk. És innen indul a fikció.

Izsó Zita legújabb kötetében a borzalmas tetteket követő feldolgozás és túllépés elemi eszközévé válik a trauma megélése, és annak elmesélése. Az orális hagyomány a kezdetektől fogva összefogja a civilizációt, ez marad az utolsó mentvárak egyike. A kollektív trauma érzése megkönnyíti olyan individuumok egymáshoz közeledését, akik amúgy sohasem találkoznának. Izsó 2015-ben arról nyilatkozott, hogy az emberekben rejlő hasonlóságok érdeklik őt, azon közös pontok, melyek bizonyítják, hogy nem állunk olyan távol egymástól, mint gondolnánk.

Egy közel-keleti menekült legfrissebb élményei a pusztításról úgy válnak átélhetővé, úgy juthatunk legközelebb megértésükhöz, amennyiben a hasonlóságokat keressük az átéltekben. A távoli ember traumája csak sajátként érthető meg, s csak ebben az együttállásban lehetséges, hogy ráébredjünk helyzetünkre a világban.

Az *Éjszakai földet érés* úgy dolgozza fel a múlt és a jelenkor legzavarbaejtőbb politikai-társadalmi feszültségeit, hogy párhuzamba állítja azokat egymással. Egymás mellé kerülnek és ezzel egymásból válnak érthetővé olyan traumák, mint a migrációs válság okozta tömeges otthontalanság (*Azonosság, Határátkelés*), a második világháborús rémtörténetek (*Ivadékaikat a bölcsőszájú halak, Minden házból elviszik a lányokat*), egy fogyatékos újszülött érkezése a családba (*Az utolsó áldozat, Bontás, A pusztulás létigéi*), és a tőle való keserű búcsú (*Mélyvíz*) vagy idős hozzátartozó gondozása (*Demencia*) és elvesztése (*A hír, Amnézia, A távozás kényszere*). A traumák kollektív jellege és a megértés igénye közéletivé emeli a róluk való beszéd társadalmi szükségességét.

Az összesen 45 verset magába foglaló kötet 4 ciklusának kerettörténete az az erőszakos kimenetelű földet érés, ahol leereszkedésről szó sincsen, zuhanásról annál inkább. (A ciklus-címek: *Földközeli magasság, Utazómagasság, Zuhanórepülés, Éjszakai földet érés.*) Ebben a zuhanásban nem is a halál a legborzasztóbb, hanem az azt megelőző magára hagyatottság. Mint egy Malaysia Airlines gép valahol a Thai-öböl fölött, amikor lehetetlen bárkihez segítségért fordulni.

Bár nem mindig az beszél az élményről, aki átélte, működésbe lép a közös szorongás, amit a fájdalom és szenvedés egyéni tapasztalatai táplálnak. A könyv témái több oldalról járják körül a jelenséget, s ez különösen kedvez a kollektív trauma működésbe lépéséhez. Az *Éjszakai földet érés* empátikus kötet, összeköttetést, egyfajta kommunikációs hidat képezve a kerítés két oldala között. Bár főszereplőihöz és témáihoz mégsem férhetünk közvetlen közel és nem csak az időbeli vagy térbeli távolság miatt.

Izso legújabb kötetében a traumáról való beszéd a legtöbb versben mediális közvetítésen keresztül történik, tehát a könyv központi témája valójában nem maga a trauma, hanem „csak” a róla való beszéd. Az elbeszélés mikéntjeire és problematikus mivoltára viszont – sajnos – nem (vagy csak kevés esetben) reflektálnak a versek. Az *Éjszakai földet érés* istenes szövegei ide sorolhatók, ám ezek sem elsősorban a traumáról való beszéd problematikus mivoltát tematizálják, hanem a felsőbb hatalommal való kommunikáció nehézségeit. Enélkül pedig a traumaversek könnyen önmaguk paródiájává, a téma kizsákmányolóivá válhatnak, a feldolgozott anyag túl sok lesz a nyelvnek, ami így kudarcot vall és a pátosz csapdájába esik.

Hiába érint fontos témákat az *Éjszakai földet érés*, az előbb említett okból néhány helyen túlzottan didaktikus, ez a túlírtás pedig olykor kifejezetten ügyetlenné teszi a szövegeket: „mindig azt mondta, fűrészporfűzű a főzje, / és most láttam magam előtt, ahogy lehajol, / és a szájába tömi a fűrészport, hogy eszébe jussanak a közös ebéddek” (40), máshol kissé ügyetlennül hangzik: „és nem lesz ott a véletlenül szétszakított rajzod sem, ami után olyan sokáig sírtál” (86).

Vagy a *Magánbiológia* c. versben, ahol a hernyó nem válhat lepkévé, hiszen megfagy a hidegben, életesélyei a nullával válnak egyenlővé azon a ponton, amikor kiröppen a tanterem melegéből. Az átalakulás megtörténik, de nem teljesedhet ki ilyen körülmények között. A gyereknek életről és halálról mesélő pedagógus tanítása félremegy, a tanításból manipuláció és hazugság lesz, amit az aleppói kisfiú történetének beemelése még inkább erőltetetté tesz. A kontextus és reflexió nélküliség itt ismét patetikussághoz vezet, s ezen nem segít, hogy a kisfiúnak tulajdonított mondat egyszerre szürreális és sokkoló. Más lenne a tényállás, ha közvetlenül hozzáférhetnénk a fiú érzéseire, de itt csak közvetett módon van erre lehetőségünk.

Az ilyen szövegrészek feltételezhető céljukkal ellentétesen működnek, mégpedig a közvetítés okozta szükségszerű távolságtartás miatt. Ahol túlírtás, patetikusság és nyelvi ügyetlenségek jelentkeznek, ott a menekülés, a migráció, a háború és a többi kollektív trauma nem vezet el érzelmi átlénygüléshez az olvasó részéről. Nem a közvetlen traumatapasztalat halatszik ki az *Éjszakai földet érés*ből, hanem egy-egy megfigyelő tudósítása, az elbeszélés lehetséges módjaira és akadályaira való reflexió nélkül. Az sem véletlen, hogy a kötet legemlékezetesebb, legkülönlegesebb verseiből hiányzik ez a fajta közvetítettség. Az én olvasatomban ilyen például a *Minden házból elviszik a lányokat* vagy az *Utóélet* című, második világháborús szörnyűségeket feldolgozó darabok, vagy a szürreálisan szép *A szakadás helye*, az apo-

kaliptikus vízióval dolgozó *Az utolsó kérdés* vagy az élet és a halál összeegyeztethetlenségét értően tematizáló *A hír* és az *Amnézia* c. versek.

A mediális közvetítettségén alapuló megszólalásmód (ami itt leginkább ima vagy tudósítás formájában van jelen) mindentudó elbeszélőjével kapcsolatban újabb kérdések születnek az olvasás során. Honnan tudja pontosan, milyen volt az a trauma, amiről beszél? Miért szükséges ez az eltávolítás, ha mégis úgy érezzük olvasás közben, hogy a szövegek akár E/1-ben is íródhattak volna? A traumairodalom nagy kihívása hitelesen megszólalni azok helyett, akik (már) nem tudnak beszélni arról, ami velük történt. Az *Éjszakai földet érés* viszont helyenként hiteltelenné válik tárgyilagossága miatt, az elbeszéléssel kapcsolatos reflexiók hiányában. A tudósítást befolyásoló tényezőkről és az elbeszélés nehézségeiről egyáltalán nem esik szó, pedig az nem feltétlenül csak a traumát közvetlenül átélt személy szempontjából lehet érdekes. Az elbeszélő akadályait jelző metagesztusok azok, amik igazán közel vihetnének bennünket mások tragédiáihoz és ahhoz a legbenső érzéshez, ami kollektív traumáinkat katalizálja.

Az Éjszakai földet érésben széles a leltár, kollektív trauma a második világháború, a menekültek helyzete, az abortusz és a meddőség, a fogyatékos gyermek ápolása, a gyermek elvesztése vagy az idős hozzátartozó leépülése és halála. Ezekből a feloldozás, a transzcendens felé misztikus látomásokon keresztül vezet az út. Az ember okozta értelmetlen pusztítás, az embert ért privát traumák, de maga az emberi élet is a biopoétikai eszközöknek köszönhetően a természet organikus erodálódásának metaforái. Megmutatják az emberi tényező jelentetelenségét az erózió visszafordíthatatlan természetességével és a természet mindenható erejével szemben (*Közivatar*).

A távollevő Isten központi téma az *Éjszakai földet érésben*, a kötet világában már elmosódtak a határok jó és rossz között. A transzcendenciával megszakadt a kapcsolat, ez pedig a közel-keleti népvándorlás és a múlt háborúinak kontextusában különösen élő tapasztalat.

Isten megszólítására több kísérlet is akad, ám ő maga kizárólag a hiányával van jelen. A lebombázott városban magukra maradt asszonyok egyike az új életért imádkozik, miközben élettelen testeket ásnak ki a romok alól (19). Később, a városért mondott ima arra kéri Istent „ne add, hogy azt higgyük, nem létezel” (25) A könyv legerősebb versében (*Ivadékaikat a bölcsőszájú halak*) az idegen katonák által megerőszakolt nő fohászkodik a legutolsó pillanatig, a feljebbvaló hatalom szenvtelen hallgatását pedig – saját szenvedését enyhítendő – értelmezi újra. „Azt mondják, a legnagyobb szükségben / halljuk meg az Isten szavát. / De talán azért nem tudsz beszélni, / mert nem a tenyereden, / hanem a szádban hordasz minket, uram, / mint ivadékaikat a bölcsőszájú halak.” (21)

Fizikai és lelki határátlépések ívén halad az *Éjszakai földet érés*. A feldúlt otthon elhagyását, a szerettek elvesztését és az élet más tragédiáit folyamatosan árnyalja az ezekhez való lelki viszonyulás. Az Istennel való sikertelen kapcsolatfelvétel, a transzcendens felé irányuló direkt vagy indirekt törekvések, mint a bőjt vagy a hosszú úton levés (*Menekülők*) olyan eszközök, melyek a kötet látomásosságát hívják életre. *A hús apálya* c. versben a gondok, félelmek és fájdalmak „a test hordaléká”-vá válnak, miközben az éhezés következtében testen kívüli élmény következik be (15), a *Menekülők* címűben a hónapok óta tartó vándorlás és a szabad ég alatt alvás következtében „ereidbe beszivárog az éjszaka” és „tudatod alján ott terekeregnek az elfelejtett Isten kimondatlan szavai” (16).

„állítólag te is elkezdesz majd beszélni hozzám / álomban. Uram.” (26) hangzik el az *Utóélet* c. versben, melynek posztthumán beszélőjén „fülkagyító nagyságú virágok nőnek” (27), hogy könnyebben meghallja a transzcendens választát, ám helyett (vagy inkább ennek következtében) egyetlen üzenetet hall, a természet hangját, ami az étellel üzen.

Az utolsó versciklusra posztapokaliptikus-szürreális világba, átmeneti térbe jutunk, az élet és a halál, a valós és a földöntúli között, az emlékezés és az elengedés terében. Mintha a halállal és a túlvilággal az életben megkötött szövetség lenne az, ami a kötet eseményeit végsősoron elviselhetővé teszi. A misztikum ígérete, amiről valójában nem tudunk meg semmit, de ha odajutunk, igazából már nem is érdekel. Mert eddigre érvényét veszti minden magyarázat. A kötet záróverse nemcsak a címével implikálja a megérkezést, hanem a természettel való egyesülés záróképében bepillantást jelent az édenkert-mennyországba, ahol nincs múlt, már halványulnak az emlékek, és nincsen félelem.

Izsó Zita lírája annyiban közéleti, amennyiben a trauma maga is kollektivizálódik, s így közéletiséghez vezet. A másik traumájának megismerése az individuum megismeréséhez közelít a legjobban. Az *Éjszakai földet érés* mártírjai némaságba és imába menekülnek, hogy szenvedésükről aztán mások tudósítsanak. Hogy megéri-e a fáradozás a nyelv esetlegességének figyelembevételével, azt minden olvasó magának dönti el, amikor megáll egy-két percre azon kivételes versek olvasása után, amelyekről igazán emlékezetes kötet marad az *Éjszakai földet érés*.

